

graferet stand. Hun har tilmed været så heldig, at der fra landsbyen Österstad er bevaret såvel et kort fra 1747 (figur 4) med den gamle jordfordeling (»tegskiftet«) som et storskifte kort over samme landsby fra 1774 (bilag 4:11), der viser jordfordelingen efter »storskiftet«. Desværre er den anvendte reproduktionsteknik så dårlig, at det er umuligt at aflæse enkeltheder på kortene, skønt det havde været ganske enkelt at foretage en udtegnning af de to kort, således at læserne kunne få et visuelt indtryk af denne rumlige omfordeling af agerjorden.

Fordele og ulemper ved punktundersøgelsen træder klart frem i afhandlingen. Det er meget værdifuldt at få fremstillet konkrete eksempler på gennemførelsen af »storskiftet«, at få oplyst hvem der tog initiativet, hvem der udførte de tekniske opmålinger, og hvad det betød med hensyn til jorddyrkning, ejendoms- og brugerforhold. Derimod er det mere betænkeligt med sammenligninger af statistiske data, hvoraf nogle unægtelig er baseret på meget få enheder fra Ekebyborna sogn, med resten af Sverige.

Undersøgelsens resultater er vel egentlig negative: Birgitta Olai kan ikke påvise, at »storskiftet« havde nogen effekt med hensyn til befolkningsudviklingen, opdyrkingen, ejendomsforholdene eller størrelsen af de enkelte brug. Hun lægger derimod vægt på at fremhæve, at »storskiftet« var et logisk element i den agrare udvikling og tilslutter sig kulturgeografen Staffan Helmfrid, der i en oversigtsartikel fra 1961 (*The Storskifte, Enskifte and Laga skifte in Sweden. Geografiska Annaler* 1961 s. 114–29) hævdede, at storskiftet mest af alt havde en psykologisk betydning, idet de svenske bønder derved lærte, at forandringer ikke alene var mulige men tilmed ofte nyttige. Det er muligt, at en mentalitetshistorisk analyse kunne frembringe interessante resultater også på dette punkt.

Forfatteren vover sig ikke ind på sammenligninger med udviklingen i lande udenfor Sverige. Det er en skam, at hun slet ikke kender det danske koppelbrug, der jo på mange punkter minder om »storskiftet«, idet man også her bevarede dyrkningsfællesskabet men i en mere rationel form. Danske undersøgelser (Jens Larsen: *Nyopdyrkning i 1700-tallet. Utrykt specialeafhandling. Kbh. 1983*; Karl-Erik Frandsen: »Ved Ellehøj« i *Tradition og Kritik. Festskrift til Svend Ellehøj, 1984, s. 20f.*) har vist en ganske parallel udvidelse af det dyrkede areal før udskiftningen ligesom i Ekebyborna sogn, så en nordisk sammenligning ville givetvis være frugtbar.

Karl-Erik Frandsen

BENTE DAHL HANSEN: *Betler eller almisselem. Studier i offentlig fattigforsorg i Sjællands stifts landsogne 1708–1802. Landbohistorisk Selskab, 1984. 254 s. Kr. 80.*

Det relativt finmaskede sociale sikkerhedsnet i Danmark har naturligvis sin rod i fortiden. De første masker så dagens lys i 1708, og de første hundrede års udvikling på området er emnet for Bente Dahl Hansens bog. Dens hovedsigte er at undersøge, hvordan det i praksis lod sig gøre at gennemføre en offentlig fattigforsorg, en forsorg der hidtil havde været overladt til private. Hovedsigtet er godt valgt, idet en intetsigende gennemgang af de normative kilder, lovstoffet, er undgået. Bente Dahl Hansen forsøger at nå videre end til blot at påvise, hvordan forholdene burde være. Dette betyder til gengæld, at undersøgelsen nødvendig-

vis indskrænkes til udvalgte områder af Sjælland. Forfatteren er forsigtigt positiv i sin vurdering af lovgivningens effekt, som i perioder synes at have været rimelig. Den afhæng naturligvis også af behovet, men her er forfatteren på usikker grund. En egentlig opgørelse af behovet, som er relativt, har forfatteren forståeligt nok undgået. Ikke desto mindre er en af bogens væsentligste konklusioner, at lovgivningen var god nok, men i forhold til behovet havde den en alt for svag effekt.

Et svagt punkt ved benyttelse af bogen er kurve- og stolpediagrammerne i bilagene. Præcise aflæsninger er kun mulige med læserens bedste vilje. Opsætningen er for dårlig og sjusket, hvis det er meningen, materialet skal bruges. Det ville være en skam at lade være. Bogen må betragtes som væsentlig angående levevilkårene for den fattigste del af landbefolkningen. Et par kapitler giver en bred indføring i kilder og fremstillinger om emnet.

Jens Larsen

LOTTE DOMBERNOWSKY: »Slagsmaale ere nu om Stunder langt sjældnere...«. Retsopfattelse og adfærd hos fynsk landalmue omkring år 1800. Odense, Landbohistorisk Selskab, 1985. 198 sider. Ill. 88 kr.

I sin doktorafhandling fra 1983 »Lensmanden som amtmand« har Lotte Dombernowsky behandlet de i 1795 indførte forligelseskommissioner som et led i den judicielle/administrative myndighed, der tilkom lensbesidderne i kraft af deres amtmandsrettighed. Hun har her bl.a. redegjort for kommissionernes sammensætning og virkemåde.

I fortsættelse heraf har hun i denne bog på grundlag af en nøjere gennemgang af ca. 2000 enkeltsager søgt at vise, hvad der ud fra en social- og kulturhistorisk synsvinkel kan udtrages af forligelseskommissionernes arkivalier til belysning af dagliglivet i landbosamfundet. Navnlig har hun, som bogens undertitel siger, villet belyse retsopfattelse (et noget uhåndterligt begreb) og adfærd hos fynsk landalmue omkring 1800. Og ud af det er der kommet mange gode strejflys ind over bondesamfundet i reformtiden. Mere egenartede var fynboerne næppe, end at resultaterne i hovedsagen også dækker de øvrige landsdele. Bogen bekræfter, hvad doktorafhandlingen lod ane, at forf. besidder en veludviklet evne til med sikker intuition og stor forskerflid at leve sig ind i fortidens nære samfund og gøre de agerende og deres problemer konkrete og nærværende.

I en indledning sættes der spørgsmålstegn ved tilstrækkeligheden af Hans H. Fussings i »Herremand og Fæstebonde« (1942) fremsatte påstand om 1600-tallets Danmark som et retssamfund. Med god føje, da ret ikke alene drejer sig om dommenes udfald, men også om de reelle muligheder for de små i samfundet for at gøre brug af retsvæsenet og om de stores udenretlige sanktionsmuligheder over for de små. Bl.a. derfor blev forligelsesinstitutionen, foruden en hårdt tiltrængt aflastning af domstolene, en håndsrækning til de svage grupper. At den også kom til at give plads for meget kværuleteri, var nok en mindre tungtvejende bivirkning.

I en række mindre kapitler behandles dernæst de vigtigste områder af landbosamfundets tilværelse, som kunne give anledning til konflikter og dermed sætte sig spor i forligelsesvæsenets arkiver: fæsteforhold og ægteskab, gældstiftelse, handel og vandel, aftægt og alderdomsforsørgelse, vold, ære og agtelse, m.m.